

УДК 331.5.024.52

ЧЕРНЯХОВИЧІ А.

м. Вінниця

АНАЛІЗ ЗМІН НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. В статті розглядаються проблеми функціонування вітчизняного ринку праці під впливом економічної глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, еміграція, імміграція, трудові ресурси.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы функционирования отечественного рынка труда в условиях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, эмиграция, иммиграция, трудовые ресурсы.

Abstract. The article deals with problems of the domestic labor market under the influence of economic globalization.

Key words: globalization, emmigration, immigration, and labor.

Постановка проблеми. Сьогодні соціальне життя та стан світової економіки визначаються глобальними процесами, в яких розчиняються національні економіки та культури. Економічна глобалізація набула широкого розвитку та справляє потужний вплив на життєздатність національних стратегій розвитку загалом і на ринок праці зокрема. Стрімка глобалізація та інтернаціоналізація економічної діяльності докорінно змінює соціально-економічну структуру суспільства, виробничих відносин і, відповідно, ринку праці. Науково-технічний прогрес поступово перетворюється у вирішальний чинник економічного зростання. Підвищення якості робочої сили, зацікавленість у набутті нових знань, державна підтримка цього процесу надає можливість отримувати конкурентні переваги на світових ринках. Економічна глобалізація серед загальносвітових тенденцій є найбільш істотною і визначальною щодо перспектив якісно нових змін на ринку праці. Позитивні та негативні наслідки таких процесів вивчають багато представників різних економічних шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань, пов'язаних з функціонуванням ринку праці, тенденціями його змін в процесі глобалізації економіки займалось багато видатних зарубіжних вчених, серед яких Р.С. Піндайк, С.Фішер, П.Герст, Г. Томпсон та ін., Висвітлення даного питання ми можемо побачити в дослідженнях вітчизняних науковців Бойко З.О., Малаха І.О., Ніколаєвського В.М., Петрової Я.В., Горілого А.Р., Лісогора Л.В., О.Г. Чувардинського О.Г., Гуць М.І. та багато ін. Проте, вивчення протиріччя глобалізації та її впливу на національні ринки праці лишаються актуальними і потребують наукового і систематизованого підходу до їх вивчення. Особливої уваги потребують питання, що стосуються розробки ефективних механізмів нейтралізації негативних наслідків глобалізації, що є дуже важливим для захисту національної економіки України.

Мета. Вивчити основні тенденції змін на національному ринку праці під впливом глобалізації та на-

уково-технічного прогресу, визначити напрями вдосконалення механізмів регулювання національного ринку праці з метою нейтралізації негативних наслідків глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація – провідна риса процесів розвитку, що перебуває під впливом неконтрольованих ринкових сил. З одного боку, глобалізація є продуктом економічного і технологічного розвитку, з іншого – вона перетворюється в його рушійну силу. В результаті відбувається перетворення світового господарства в єдиний ринок товарів, послуг, робочої сили та капіталу на основі подолання перепон між економіками окремих країн. Головними дійовими особами перетворень є транснаціональні корпорації, які не зберігають відданості жодній державі та розташовуються там, де є ринкові переваги.

Події та факти останніх років дають підстави стверджувати, що глобалізація економіки впливає на ринок праці України у двох аспектах. В першу чергу, через міграційні потоки та посилення попиту на робочу силу в Україні транснаціональними і міжнаціональними компаніями, що спричинює поступову трансформацію нашого ринку праці на частину глобального ринку праці, інтеграцію з ним. По-друге, глобалізація економіки впливає на ринок праці України опосередковано, під впливом чинників, таких як світові ціни на товари і послуги, що посідають важливе місце в українському експорті та імпорті (енергоносії, метал, продукція сільського господарства); зміну курсу національної валюти тощо.

Вплив економічної глобалізації на ринок праці проявляється через такі параметри як склад і структура робочих місць, їх динаміка, якісні характеристики робочої сили та її мобільність. Динаміка товарної структури зовнішньої торгівлі України за 2000–2011 рр. свідчить про поглиблення відкритості українського ринку для зовнішніх конкурентів, що, спричинило збільшення не лише імпорту високотехнологічних товарів, а й споживчих товарів, в тому числі, сільсько-

господарської продукції. У структурі українського експорту переважають в основному чорні метали, а також первинна і проміжна продукція. Питома вага високотехнологічної продукції кінцевого споживання (машин, устаткування, транспортних засобів і приладів), становить, на жаль, незначну частку.

Така структура експорту та іноземних інвестицій негативно впливає не лише на посилення диспропорції в галузевій структурі економіки, а й позначається на структурі зайнятості. За останні роки сталося істотне скорочення питомої ваги працівників, зайнятих у галузях, що забезпечують виробництво високотехнологічної продукції. Як свідчить статистика, за 2000–2011 рр. чисельність найманих працівників у переробній промисловості, машинобудуванні, виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування скоротилася в середньому приблизно на 40%, а в легкій промисловості – майже на дві третини.[6]

Таким чином, глобалізація об'єктивно впливає на світовий та національні ринки праці, які дедалі втрачають свою замкнутість та відокремленість. Виникають транснаціональні потоки робочої сили, які набирають постійного, систематичного характеру. Виходячи із зростаючого напруження у сфері зайнятості та домінування глобалізаційних процесів, у 1994 р. провідні країни Заходу досягли домовленості щодо загальних контурів політики на ринку праці. Складовою частиною цієї політики стала відмова від макроекономічного стимулювання сукупного попиту з метою розширення зайнятості, а також від скорочення тривалості робочого часу як засобу зниження безробіття. Натомість було поставлено завдання зниження витрат на робочу силу як засіб підвищення конкурентоспроможності продукції країн Заходу, що програє дешевим товарам з країн Південно – Східної Азії, Латинської Америки, Китаю.

З огляду на те, що з 2004 р. Україна безпосередньо межує з країнами Європейського Союзу, вагомим практичним значенням набула проблема співробітництва України з європейськими країнами у сфері міграції населення. Аргументом є те, що становлення і розвиток економічної системи України супроводжується вибуховим характером зовнішньоміграційних процесів. Участь суб'єктів українського ринку праці у формуванні глобального ринку праці відбувається через постійний і масштабний рух робочої сили та капіталу як в Україну, так і з неї. На сучасному етапі український капітал посилює попит на робочу силу не лише в Україні, а й за її межами. Водночас в Україні шукають роботу не лише вітчизняні працівники, а й трудові мігранти. Масштаби цього явища в Україні досить значні, але методики їх оцінки не дозволяють отримати точні дані. За результатами обстеження трудової міграції Українським центром соціальних реформ в 2010р., чисельність громадян, які впродовж трьох з половиною років хоча б один раз виїздили за кордон з метою працевлаштування, становила майже

1,5 млн. або 5,1% населення працездатного віку. В 2012 р. кількість емігрантів з України досягла 6 млн осіб, або ж сьомої частини всього нинішнього населення колишньої радянської республіки. Відповідні дані опублікувала Міжнародна організація з міграції. Половина українських емігрантів – молодь у віці до 35 років [5]. Відтік, зокрема, відбувається за рахунок студентів, що виїжджають у Чехію, Канаду, США, Польщу, Литву, Британію, Латвію. Соціологічне опитування київського центру "Софія" свідчить, що більше половини молодих жителів України у віці від 18 до 29 років готові емігрувати. Головна причина таких тенденцій – низький рівень оплати праці в Україні, де середня зарплата складає близько 370 доларів, яка є серед найнижчих на пострадянському просторі, не кажучи про європейські країни. Тільки в період з 2002 до 2009 року 28 тисяч українців отримали німецьке громадянство.

Найхарактернішою для українців є тимчасова еміграція. Трудові емігранти виїжджають на короткі терміни до сусідніх країн (Російська Федерація, Угорщина, Польща, Чехія) два – три рази на рік. Водночас трудові еміграції до Італії, Іспанії, Сполучених Штатів, Канади мають більш тривалий характер – від півроку і більше. Значна частина наших емігрантів (за оцінками Українського центру соціальних реформ, понад 23%), переважно жінок, проживає і працює за кордоном, не маючи офіційного статусу, практично нелегально.

Серед українських емігрантів переважають молоді чоловіки віком до 30 років і жінки, старші від цього віку, оскільки міграційна активність молодих жінок стримується народженням та вихованням дітей. Освітній рівень трудових мігрантів значно нижчий порівняно з усім зайнятим населенням України. Частка осіб з повною вищою освітою серед емігрантів становила лише 13,9%, порівняно з тим, що серед усіх зайнятих частка осіб з вищою освітою – 23,2%. Зрозуміло, що у осіб з вищою освітою більше шансів знайти високооплачувану роботу на вітчизняному ринку праці. Але з України також виїжджають за кордон і вчені, і викладачі, і спеціалісти в області медицини та високих технологій, і програмісти. Тому проблема "витікання кращих інтелектуалів" для нашої країни є вкрай болючою і актуальною.

На закордонних ринках праці існує попит на низькокваліфікованих працівників, але корінне населення розвинутих країн не погоджується на важку і низькооплачувану працю. Через це, найпоширенішими видами економічної діяльності українських мігрантів є будівництво, сільське господарство і робота домашньої обслуги. При цьому правовий статус українських мігрантів дуже непевний – 60–70% не мають дозволу на проживання або працевлаштування. За даними Міжнародної організації міграції, близько 15 тис. українок зазнають сексуальної експлуатації за кордоном, а близько 100 тис. чоловік перебуває в трудовому рабстві. Багато з них були завербовані для

заповнення непрестижних у країнах ЄС вакансій у сферах будівництва, сільського господарства, догляду за дітьми або літніми особами, господарських робіт у приватних домах, ресторанах або готелях.

Досить болісною для нашого суспільства стає проблема покинутих дітей. Після від'їзду одного з батьків на заробітки перед дитиною постає проблема емоційного дискомфорту, що призводить до таких наслідків як: погане навчання, затримки в психологічному і соціальному розвитку, вступ до злочинних угруповань [5].

Серед країн, в які спрямовані основні потоки трудової міграції з України – Російська Федерація, Італія, Чеська Республіка, Польща, Угорщина, Іспанія, Греція. В Україні переважають трудові мігранти насамперед з Молдови, Узбекистану, Білорусі, Вірменії, В'єтнаму, Індії, Пакистану і Бангладеш, які зайняті, переважно, у сфері послуг, торгівлі, будівництві і сільському господарстві.

Таким чином, Україна втягнута в процес формування глобального ринку праці через міграційні потоки, що зберігають динаміку. В цілому економічні і соціальні наслідки еміграції робочої сили за кордон мають, безумовно, як позитивний, так і негативний ефект. До найважливіших переваг цього явища слід віднести зменшення напруги на ринку праці, значні обсяги інвестицій, які отримує країна завдяки заробітчанству, підвищення платоспроможного попиту завдяки надходженню коштів від заробітчан. Крім того, зовнішня трудова міграція є джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки [1]. Але існує також низка негативних наслідків зовнішньої трудової міграції, а саме:

- погіршення якості робочої сили через відплив за кордон найбільш активної частки населення та її заміщення некваліфікованими працівниками-імігрантами;
- фактичне обмеження трудових прав українських емігрантів за кордоном, через що більшість з них стикається з порушенням їх прав і несприятливими умовами праці;
- втрата багатьма українськими працівниками професійних навичок під час еміграції;
- зниження розмірів оплати праці працівників певних галузей і секторів економіки в Україні через готовність більшості імігрантів одержувати заробітну плату, нижчу за її рівноважний рівень, і зростання неформальної зайнятості в Україні через іміграцію, що супроводжується криміналізацією ринку праці та посиленням експлуатації працівників.

Окрім цього, трудові мігранти в найбільш продуктивний період свого життя не беруть жодної участі у створенні національного доходу. Масова трудова міграція не сприяє наповненню пенсійного і соціальних фондів через відсутність відчислень від заробітної плати мігрантів. Держава ж втрачає свій кращий трудовий потенціал. Відтік молоді на роботу за кордон

має негативні демографічні наслідки, руйнує сімейні відносини. Дана проблема є надзвичайно актуальною, оскільки на сьогоднішньому етапі розвитку України помітною проблемою є негативна динаміка народжуваності і смертності, що ускладнюється мінусовим сальдо міграції. Якщо дана проблема не буде вирішена найближчим часом, то за прогнозами ООН до 2050 року населення України скоротиться у два рази.

Аналіз чинників впливу на зовнішню трудову міграцію українців дозволяє виділити основні з них:

- неефективні економічні реформи, які призводять до загострення соціально-економічних проблем,
- високий рівень інфляції, який призводить до зменшення реальних доходів населення;
- вкрай низький рівень оплати праці, наявність боргів із заробітної плати, відсутність диференціації джерел доходу;
- незадоволеність умовами праці, якістю трудового життя, загальним рівнем життя;
- високий рівень, довготривалість безробіття та значний ризик втрати роботи;
- низький рівень соціальних виплат, матеріальної допомоги, незадовільний стан системи медичного обслуговування тощо;
- наявність ризиків втрати здоров'я та працездатності;
- відсутність можливості або незадовільні умови отримання освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації, кар'єрного зростання;
- політична нестабільність; несприятливий стан навколишнього середовища та багато ін.

Взагалі у сфері зайнятості можна виділити чотири області, де в умовах глобалізації відбулися великі зміни. Це, насамперед, обсяг наявної роботи; умови, на яких цю роботу пропонують; доходи, що надає ця робота, а також гарантія зайнятості й доходу. Інформаційна складова процесу глобалізації дає можливість удосконалити організацію праці й домагатися необхідної гнучкості робочої сили. Виступаючи об'єктивним чинником світового розвитку і усуваючи обмеження на переміщення праці й капіталу через кордони, глобалізація відкриває нові можливості для розвитку економіки, а відповідно і ринку праці України через зростання контактів і зв'язків у сфері економіки, торгівлі, технологій, культури, інформації. Водночас загострення міжнародної конкуренції, зміна економічної ситуації у країні внаслідок поширення інтеграційних процесів впливає на розвиток соціально-трудова відносин, поглиблюючи вже існуючу нерівність між Україною і країнами ЄС у сферах продуктивності праці, її оплати і доходів населення, зайнятості та ринку праці, що обмежує можливості соціального захисту населення України в умовах глобалізації та інтеграції у світову економічну систему. Найбільш ефективними засобами подолання наслідків глобалізації на розвиток соціально-трудо-

вих відносин і ринку праці є активне оновлення і удосконалення економіки, більш глибока інтеграція нашої держави у світову економічну систему.

З метою подолання відтоку трудових ресурсів за кордон держава повинна спрямувати свою діяльність на створення нових робочих місць, подолання бідності (в іноземних державах це переважно некваліфіковані спеціалісти, в Україні ж інтелектуальна еліта), створення міцного середнього класу, посилити внутрішню консолідацію населення.

Важливим є удосконалення міграційної політики України, яка має спиратися на міждержавних угодах з країнами – потенційними користувачами української робочої сили. Такі угоди повинні гарантувати правову й соціальну захищеність співвітчизників за кордоном, а також повинні передбачати планомірний, цілеспрямований відбір наших земляків, їх професійну підготовку й перепідготовку на місці, до виїзду за кордон, умови проживання і, як уже зазначалося, компенсацію за підготовку кадрів нашою державою (витрати на виховання, освіту, оздоровлення та ін.). Важливою функцією молоді української дипломатії має стати захист інтересів громадян України за кордоном, незалежно від того, в якій країні вони перебувають.

Висновок. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що економічна глобалізація має подвійний вплив на ринок праці України. До позитивних наслідків глобалізаційного впливу належать створення і підтри-

мання нових робочих місць, внаслідок чого підвищиться рівень зайнятості, і відповідно – знизиться безробіття. Негативним є зменшення чисельності потенційної робочої сили, що має згубний вплив на економіку. Втягнення України до глобалізаційного процесу – додатковий стимул прискорення системних реформ у країні, зокрема структурної перебудови економіки, що дасть змогу певною мірою протистояти негативним наслідкам глобалізації. Створення умов для збереження та відтворення. Якщо ми хочемо жити в багатій, розвинутій, успішній державі, то повинні подолати негативні міграційні процеси, дбати про населення так, щоб у нього не було потреби покидати Батьківщину в пошуках кращого майбутнього і кожен громадянин гордився своєю національною приналежністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чувардинський О.Г. Проблеми співробітництва України з європейськими країнами у сфері міграції населення// Економіка та держава. – 2006, № 7. – С. 223–232.
2. Войтюк О. Трудова міграція українців за кордон та роль міграційного капіталу:http://ukrslovo.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=48:2009-05-27-17-30-36&catid=2:society&Itemid=5
3. Смітюх Г. Трудова міграція українців: правда та міфи, :http://volynregion.org/news/trudova_migracija_ukrajincivpravda_ta_mifi/2010-01-20-1810
4. <http://migraciya.com.ua/>
5. <http://zn.ua/>
6. <http://www.ucsr.kiev.ua/mi.html>